

Min egen hånds sannhet

-om Herta Müller

av Marte Huke

Første gangen jeg hørte om Herta Müller var da jeg studerte tysk grunnfag på universitet i Bergen på midten av nittitallet. Da fantes det ennå et Goethe- institutt der. På en plakat som hang på oppslagstavla i gangen på fakultetet, sto det at nå skulle Herta Müller komme og lese. Av en eller annen (sikkert idiotisk) grunn gikk jeg ikke, men dagen etter kom en av foreleserne med stjerner i øynene, og jeg angret.

Kanskje var det bra at jeg ikke gikk. For det første møtet med hennes tekst var sterk, den sitter i ennå. Det kan være greit at slike rystende opplevelser foregår innenfor husets fire vegger, mellom leseren og arkene. Jeg husker jeg tenkte, kan man skrive sånn! Så langt inn under språket og huden og assosiasjonene. Det var boken "Hjertedyr".

Bortsett fra de tre bøkene som er gitt ut på norsk, ("Mennesket er en stor fasan i verden"(1990), "Reven var alt den gang jeger"(1993) og "Hjertedyr" (1996), alle på Tiden Norsk Forlag) har hun gitt ut flere romaner, essaysamlinger og en diktsamling. Felles for bøkene er at de beskriver Ceaucescus Romania, hvordan det er å leve og tenke under et diktatur. Herta Müller vokste opp i Romania, i en tyskspråklig landsby i Banatdistriktet. Siden flyttet hun til en større by, hvor hun først studerte, og så arbeidet på en fabrikk. På fabrikkens oversatte hun tekniske brosjyrer fra tysk til rumensk. Hun ble imidlertid sparket fra jobben, fordi hun nektet å samarbeide med den hemmelige tjenesten (Securitate), og ble deretter forfulgt. Hun måtte leve med mordtrusler og forhør, men skrev allikevel sine første to romaner "Niederungen", (1984) og "Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt" (1996). Manusene måtte smugles til Tyskland for å bli publisert der. I 1987 emigrerte hun til Berlin, der mordtruslene fortsatte, helt til murens fall. Den personlige biografien til Herta Müller og bøkens historier henger tett sammen, og mange av overgrepene og karakterene i bøkene er hentet direkte fra hennes egne erfaringer. Hun skriver i essayet "Bei uns in Deutschland": "Jeg har ikke noe valg, jeg er ved skrivebordet, og ikke i skobutikken. Ofte vil jeg spørre

høyt: Hørt om skade? Vekk fra Romania kom jeg for lenge siden. Men ikke fra den styrte vanskjøtselen i diktaturet, fra etterlatenskapene av alle slag, som stadig glimter fram. Også når de østtyske ikke snakker mer om det og de vesttyske ikke vil høre mer om det, lar ikke dette temaet meg i fred. I skrivingen må jeg oppholde meg der jeg er inderlig mest såret, ellers måtte jeg jo ikke skrive”(min oversettelse, MH).

Jeg begynte i første klasse på barneskolen i 1981. Jeg gikk ut ungdomsskolen i 1989. Jeg kan si at jeg gikk på grunnskolen under den kalde krigen. Vi hørte stadig vekk om hvordan det var å leve ”bak jernteppet”, hvordan det var å bli avlyttet, forfulgt. Men det var vanskelig å forestille seg hvordan det var å leve slik. Herta Müller gjør det klarere for meg. Hun oversetter angsten, viser hvordan den virker på familieforhold og vennskap, på blikket, sansene, kroppen.

Dødsangsten skjerper blikket. Detaljene trer fram. Hva er flyttet på? Noen sniker seg inn hos deg mens du er ute, flytter en stol, åpner en dør, gir vage tegn: noen har vært her. Av og til er ting flyttet på fordi de vil skremme deg, av og til har noen søkt etter noe du har liggende hjemme. Å komme hjem og se etter om de to hårstråene som du la over kommodeskuffen fremdeles ligger der. Og så gjør de ikke det. Avlytting av telefonen, brev som er åpnet før de når fram i postkassa. De mange små detaljene som gjør at man hele tiden må sette sammen bildet på nytt. Kontrollere sine egne bevegelser. Ikke gjøre noe som kan virke mistenkelig. Alle handlinger må være rasjonelle, normale. Ikke feste blikket der det ikke skal festes, klappe når de andre klapper. Ikke si noe overflødig, for din nærmeste kan være din angiver.

”Mistroen fikk alt jeg trakk inn i min nærhet til å gli vekk. Ved hvert håndgrep så jeg fingrene mine, men kjente ikke min egen hånds sannhet bedre enn min mors eller Terezas fingre. Jeg visste like lite om den som om diktatoren og hans sykdommer”

(”Hjertedyr” s. 101)

I ”Hjertedyr” følger vi en kvinnelig jeg- forteller. Vi følger henne gjennom tre år på internatskole og i tiden etterpå, da hun begynner å arbeide på en fabrikk, og senere blir sparket fra jobben. Under skoletiden blir en av hennes romvenninner funnet hengt i klesskapet, og like etter blir den døde ved en seremoni i skolens festsal utstøtt av partiet. Denne hendelsen vekker jeg- fortellerens motstand mot systemet. Kort tid etter dette blir hun

kjent med Kurt, Georg og Edgar, som også bor på internatet. Sammen har de et hemmelig fellesskap, de skriver og leser forbudte bøker, og er ellers kritisk til regimet som styrer landet. Gjennom boken følger vi hvordan de på hver sin måte gjør motstand, og hvilke konsekvenser det får.

Selv om ”Hjertedyr” tematiserer hvordan mennesker går til grunne i diktaturet, handler den like mye om vennskap og sosiale fellesskap i alle sjatteringer. Bedrag og oppriktighet, tillit, resignasjon og håpløshet. Under diktaturet blir de sosiale strukturene vridd og vrenget.

Om tittelen ”Hjertedyr” sier Herta Müller selv at hun måtte finne opp et ord som kunne beskrive livsbegjæret i dødsangsten. Et ord som var tveegget, som har både frykt og vilkårlighet i seg. Og ordet måtte inn i kroppen.

Historien blir skrevet fram i mange korte stykker. Historien er hakket opp i intervaller, som kortprosastykker satt etter hverandre. Noen stykker er rene drømmebilder, andre er i brevform, andre stykker er fabel-aktige. Det finnes mange sanger og vers føyd inn. De blir et historisk bakteppe. Romanias folkediktning og barnesanger ligger på denne måten i teksten. I korte hugg berettes historien om det nære fellesskapet jeg- fortelleren befinner seg i. Språket er knapt og direkte. Setningene er korte. Boken lever og puster på grunn av bildenes inntrengende virkning. Konkrete bilder snur seg og forskyves, og kommenterer situasjonen karakterene befinner seg i. Jeg- fortelleren har et blikk for detaljer og setter dem sammen på stadig nye måter. Hovedpersonene i boken blir etter hvert drevet til flukt og selvmord, og urovekkende små detaljer boken gjennom forebereder leseren på det som skal skje.

”... mellom husene ventet så nakne trær at man for hvert skritt nølte foran skyggene av grenene deres på bakken. Skyggene lå der som gevir.

Arbeidsdagen var slutt. Øynene våre var ikke vant til den grelle solen ennå. På grenene var ikke det minste lille blad. Hele himmelen seilte over hodet på Tereza og meg. Terezas hode ble lettsindig og raste ut.

Tereza hevet og senket hodet under et tre helt til skyggen av hodet hennes berørte geviret på bakken. På bakken sto det et dyr.

Tereza vrikket på ryggen ved den tynne trestammen. Geviret vugget på seg, forlot dyret sitt og fant det igjen.

Tereza vugget på hodet, dyret forlot geviret sitt og kom igjen.”

(”Hjertedyr”, s 89)

Her betrakter jeg- fortelleren Tereza, en venninne som senere i boken skal komme til å svikte henne på det sterkeste, og siden dø av kreft. Hun går her ut og inn av treets skygge. Og treets skygge ligner igjen et gevir, og Tereza får dermed dyrets kropp når hun står med treets skygge på hodet. Dette er et bilde som varsler uro, som varsler det som skal komme. Slik arbeider Herta Müller hele veien med sine motiver. Når Tereza får kreft, er svulsten en nøtt i hennes armhule, men nøtter finnes det ellers overalt i boken, på gatene, i trærne, på markedet. Menneske og natur glir over i hverandre, i en dødelig sammenheng. Naturen er en trussel, den truer hele tiden med å innlemme kroppene i seg, på samme måte som staten vil ha tankene.

”Gresset står i hodet. Når vi snakker, blir det slått. Men også når vi tier. Og det andre, tredje gresset vokser opp igjen, akkurat som det vil. Og likevel er vi heldige.”

(”Hjertedyr”, s. 7)

En annen ting som gjør særlig inntrykk på meg er hvordan hun bruker noen motiver fra kroppen: hår, negler, spytt. Disse avfallsstoffene fra kroppen blir til spor som legges igjen overalt og får betydning. Frisøren er ofte en sentral figur i Herta Müllers bøker, også i ”Hjertedyr”. I brevene som sendes mellom de fire studievennene legger avsenderen hår fra sitt eget hode mellom arkene, for at mottakeren skal kunne se om brevene er åpnet. Er håret borte, er brevet lest av Securitate.

Her har jeg gitt et lite innblikk i boken Hjertedyr. Men alle Herta Müllers bøker kan anbefales på det varmeste. Dessverre er hun ikke oversatt med mer enn tre bøker til norsk. Jeg håper det kommer flere, for jeg har lest noen av de som ikke er oversatt, og vet at de fortjener å bli spredt til det norske bibliotekspublikum. Særlig ”Heute war ich mir lieber nicht erwartet (Rowohlt Verlag, 1997)” var en sterk opplevelse. Essaysamlingen ”Der König verneigt sich und tötet” (Carl Hanser Verlag, 2003) gir et bra innblikk i hvordan flere av hennes bøker oppsto. Den inneholder også mange interessante perspektiver på øst og vest, og ”det fremmede blikket”.

I april neste år får jeg igjen sjansen til å høre henne lese. Da kommer Herta Müller til Trondheim litteraturfestival. Jeg håper flere med meg har lyst til å få det med seg.